

УДК 929 П. Малимон «1898–1937»

Олексій БОЖКО
(ієромонах Митрофан) *

**Священник с. Мала Стариця на Київщині
Петро Васильович Малимон (1898–1937):
життя та мучеництво за віру
(за матеріалами архівно-кримінальної справи)**

У статті автор розглядає життєвий шлях та мученицьку кончину священника Петра Малимона, який служив на парафіях Київщини у 1924–1937 рр. На основі архівних матеріалів встановлено основні віхи його біографії та виявлені основні напрямки пастирської діяльності в часи комуністичного терору. Окрема увага приділена рідним священника, їхній долі після його страти, а також зусиллям з його реабілітації. Постать о. Петра розглянута крізь призму свідчень обвинувачів, членів сім'ї та односельців.

Ключові слова: Петро Малимон, мученики, репресії, Великий терор, православне духовенство, Київщина.

In this article, the author examines the life and martyrdom of priest Petro Malymon, who served in the parishes of Kyiv region in 1924–1937. On the basis of archival materials, the main milestones of his biography and directions of pastoral activity during the communist terror have been established. Particular attention is paid to the relatives of the priest, their fate after his execution, as well as efforts to rehabilitate him. The figure of Fr. Petro is viewed through the prism of the testimonies of his prosecutors, family members and fellow villagers.

Key words: Petro Malymon, martyrs, repressions, Great Terror, Orthodox priesthood, Kyiv region.

«Царство Моє не від світу цього», – сказав Ісус Христос на допиті Пілату (див.: Ін. 18:36). А кількома годинами раніше Він

* Божко Олексій Олексійович (ієромонах Митрофан) – викладач Київської духовної академії і семінарії, доктор філософії (PhD) у галузі православне богослов'я; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7235-5351>; alexiusavgyst@gmail.com.

промовив до Своїх учнів: «Якби ви були від світу, то світ любив би своє; а як ви не від світу, а Я вибрав вас від світу, тому ненавидить вас світ» (Ін. 15:19). Ці євангельські слова завжди були актуальними в житті християн, адже своєю вірою і духовними цінностями вони ніби кидали виклик навколишньому світу. Однак, найбільшої ваги ці слова здобували тоді, коли сповідання Христа переставало бути престижним. Тоді воно перетворювалося на справжній подвиг. Особливо це стосується буремних років ХХ ст., коли державна влада не просто здійснювала перетворення в соціально-економічній сфері, а прагнула змінити саму людину, відірвати її від вищого морального імперативу, щоби поставити «по ту сторону добра і зла» та зробити слухняним знаряддям у своїх руках¹. Тих, хто насмілювався іти проти цієї «генеральної лінії», нещадно ламали і знищували з лиця землі.

Місцем вічного спочинку масових жертв атеїстичного тоталітарного режиму на Київщині стала ділянка спеціального призначення НКВС у Биківнянському лісі. Завдяки співробітникам однойменного Національного історико-меморіального заповідника сучасні українці знають про масштаби трагедії, яка мала місце в околицях столиці. Проте наразі постає потреба персонального підходу і вивчення окремо життєвого шляху тих, хто похований на цьому місці. Це дозволить не просто повернути до пам'яті нащадків забуті імена, але й розкрити особистісний вимір трагедії народу і побачити, як політика влади та каральна система впливала на долю звичайних людей.

У межах даної статті ми проаналізуємо матеріали архівно-кримінальної справи священника Петра Васильовича Малимона². На її основі ми спробуємо відтворити основні віхи його

¹ Див.: Зубов А.Б. Репрессии против Бога – закономерность коммунистического террора. *Церква мучеників: гоніння на віру та Церкву у ХХ столітті*: матер. міжнар. наук. конф. Київ, 6–7 лют. 2020 р. / упоряд. С. В. Шумило; відп. ред. прот. В. Савельєв. К., 2020. С. 257–266.

² Висловлюємо щиру подяку голові Комісії з канонізації сповідників Бориспільської єпархії Української Православної Церкви єпископу Амвросію (Вайнагію) за люб'язно надані для вивчення матеріали слідчої справи.

життєвого шляху та пастирського служіння на Київщині, які завершилися мученицькою кончиною за православну віру.

Петро Васильович Малимон народився 5 жовтня 1898 р. у с. Дрижина Гребля Кобеляцького повіту Полтавської губернії у родині селян. В отроцькі роки він здобув початкову освіту³, і згодом став хористом у місцевій Преображенській церкві. У 1917 р. вступив до архієрейського хору у Полтаві, де перебував на повному утриманні. Тут він мав можливість поглибити свої знання з церковного співу та богослужбового уставу. Згодом, у 1919 р. його призначили псаломщиком до с. Велика Стариця (нині – Бориспільського р-ну), де служив у місцевій Архангело-Михайлівській церкві⁴. У цьому селі познайомився зі своєю майбутньою дружиною.

Єфросинія Корніївна Малимон також походила з селянської родини, народилася у с. Велика Стариця у 1898 р.⁵ Із Петром Васильовичем одружилася десь у 1920–1921 рр. Тут у 1921 р. у них народилася перша донька – Матрона⁶. У 1924 р. псаломщик Петро був посвячений на священника і відтоді служив у селах Бориспільського району⁷. Місце його першого служіння поки достеменно не відоме, однак у 1925 р. у с. Лебедин у нього народилася друга донька – Раїса⁸. Очевидно, упродовж певного

³ Дело №11144 по обвинению попа Малимон Петр Васильевича в преступлениях предусмотренных ст. 54-10 УК УССР // ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 8.

⁴ Там само. Арк. 11.

⁵ Там само. Арк. 34.

У протоколі допиту Є. К. Малимон в 1959 р. зазначений 1894 р. н. // Там само. Арк. 34. Проте в анкеті її чоловіка за 1937 р. зазначено, що їй було 39 років. // Там само. Арк. 8 зв. У протоколі допиту старшої доньки в 1958 р. – 60 років // Там само. Арк. 32. Два останні твердження збігаються, вказуючи на 1898 р. як дату народження.

⁶ Сама Є. К. Малимон зазначала, що одружилася у 1924 р. // Там само. Арк. 35. Проте, це суперечить тому, що її старша донька народилася у 1921 р., про що свідчив о. Петро в 1937 р. і сама донька в 1959 р. // Там само. Арк. 8 зв., 40.

⁷ Там само. Арк. 11.

⁸ Там само. Арк. 42.

часу Лебедин був місцем його постійного проживання та пастирського служіння, звідки він виїздив для відправлення богослужінь на інші села. У 1928 р. у подружжя народилася третя донька – Антоніна⁹.

У 1935 р. за свою релігійну діяльність о. Петро був висланий за межі Бориспільського району в адміністративному порядку. У травні він переїхав до с. Мала Стариця Баришівського району, де почав служити у Чудо-Михайлівській церкві¹⁰. Тут подружжя з трьома дітьми оселилося в сторожці поблизу церкви¹¹. Очевидно, будинок священника був конфіскований задовго до їхнього приїзду.

Служіння на новому місці не було безхмарним і довгим. 15 жовтня 1937 р. начальник Баришівського районного відділу НКВС лейтенант міліції Дорошенко ухвалив постанови про відкриття слідства проти о. Петра Малимона та про утримання його у Київській в'язниці. Підставою стало звинувачення у бродяжництві та проведенні молебню про дарування дощу, під час якого він нібито говорив, що це через комуністів Бог не дає дощу, та розповсюджував чутки про Страшний суд і швидку у загибель радянської влади¹². Ці постанови були затверджені прокурором Баришівського району Касьяненком¹³. Того ж дня співробітник райвідділу НКВС Ф. К. Сошко здійснив арешт священника. Під час обшуку в нього вилучили 33 руб. 06 коп., згорток листування та срібний наперсний хрест з ланцюжком. На момент арешту о. Петро проживав за адресою вул. Леніна, 25¹⁴.

Дії співробітників НКВС були підтримані сільською радою. У довідці-характеристиці зазначалося, що о. Петро постійно виконував релігійні обряди і не займався корисною працею. Він згуртовував навколо себе куркулів та інші антирадянські елементи з Малої Стариці та навколишніх сіл. Проводив антира-

⁹ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 8 зв.

¹⁰ Там само. Арк. 11, 19.

¹¹ Там само. Арк. 40 зв.

¹² Там само. Арк. 1–2.

¹³ Там само. Арк. 3.

¹⁴ Там само. Арк. 5–7.

дьянську роботу серед колгоспників, агітував ходити не до колгоспів, а до церкви, казав, що якщо прийде Гітлер, то колгоспники будуть знищені. Усе це робилося з метою розвалити колгоспний устрій. Через таку агітацію у 1936 р. у колгоспі загинуло 10 га віки (гороху). У 1937 р., коли в селі проходила підписка на держпозику, священник агітував і проти неї. Через це була зібрана сума менша, ніж в роки до його приїзду (тобто, до 1935 р.). Загалом, о. Петро характеризувався як людина антирадянська, вороже налаштована до заходів влади та небезпечна¹⁵.

16 жовтня 1937 р. було проведено слідство. Свідками виступили голова сільради Малої Стариці Микола Іванович Юр¹⁶, секретар сільради Памфіл Сильвестрович Гаркуша¹⁷, пропагандист комсомольської політичної школи та вчитель Антон Савич Вільовка¹⁸, а також сусід священника колгоспник Олексій Васильович Кравченко¹⁹.

Голова сільради стверджував, що о. Петро проводив агітацію не лише у Малій Стариці, але й у селах Велика Стариця і Лебедин Бориспільського району та інших населених пунктах. Він відстоював церкву, кажучи, що це святиня, і її не можна засипати хлібом. Хто йде проти церкви, той буде покараний Богом. Церква як була, так і буде, а радянська влада – тимчасова і довго існувати не зможе. Далі голова вкладав у вуста священника слова, що зовсім скоро царем стане Гітлер, а Німеччина, Італія та Японія скоро наведуть лад і фашизм перемаже у всьому світі. Отець Петро також висловлювався проти колгоспів, бо в них не приймають Бога, називав колгоспників антихристами і закликав каятися та виходити з колгоспів. Через своїх дітей він, нібито, проводив антирадянську агітацію і серед школярів. Учні, які носили червоні галстуки, називав антихристами, спонукав зняти їх і ходити до церкви. Через це багато дітей почали відвідувати храм. Під час кампанії з держпозики на обо-

¹⁵ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 9–9 зв.

¹⁶ Там само. Арк. 12–12 зв.

¹⁷ Там само. Арк. 18–18 зв.

¹⁸ Там само. Арк. 16–16 зв.

¹⁹ Там само. Арк. 14–14 зв., 22 зв.

рону, казав, що це знущання над православними людьми, яким не лишилося чого захищати²⁰.

Секретар сільради на допиті свідчив, що о. Петро підтримував зв'язки з куркулями Баришівського та Бориспільського районів, працював на підрив колгоспної дисципліни, особливо у селах Мала Стариця та Сулимівка, а на випадок війни – готував переворот. Він проводив посилену роботу серед колгоспників, щоб вони виконували релігійні обряди не лише у свята, але й до і після них – під час святкувань. Зокрема, такий випадок мав місце у квітні 1936 р. напередодні Великодня. Зібравши людей вдома, він казав, що більшовики – це язичники. Вони хочуть забрати віру, але їм це не вдасться, бо скоро війна і прийде православний цар. Далі секретар повторював свідчення голови сільради про Гітлера та агітацію проти держпозики, яка була особливо активною у 1936–1937 рр.²¹

Учитель А. С. Віршовка зазначав, що сам о. Петро не працював, проводив наради куркулів з Баришівського та Бориспільського районів у себе вдома і часто виїжджав невідомо куди. Релігійну пропаганду проводив не лише серед дорослих, але й молоді та учнів через своїх дітей. Так, у вербну суботу 1936 р. його діти запрошували учнів з вербою до церкви на молитву і сповідь. Казали, що ті, хто не вірить у Бога, будуть в пеклі. Вони також заперечували авторитет вчителя, який стверджував, що Бога нема. У 1937 р. перед святом Першого травня, коли школа організувала закупівлю галстуків, діти священника сказали, що їм їх не треба, бо це вигадка комуністів і марна трата грошей, а тих, хто буде в галстуку, – перших повісять після перевороту. Як наслідок, – всі учні відмовилися від них. Після цього вчителям довелося довго вести роз'яснювальну роботу²².

Свідчення колгоспника О. В. Кравченка полягали в тому, що о. Петро і його дружина мали куркульське походження і жили нетрудовими доходами. Священник не лише підтримував зв'язки з куркулями Баришівського та Бориспільського районів, але

²⁰ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 13–13 зв.

²¹ Там само. Арк. 19–19 зв.

²² Там само. Арк. 17–17 зв.

й був їхнім організатором, часто виїздив не зрозуміло куди. У липні 1936 р. він виступав проти держпозики, оскільки казав, що радянської влади скоро не буде, а знову будуть цар і православна віра. Зрив держпозики у 1937 р. відбувся саме через нього²³.

Під час очної ставки зі священником М. І. Юр та О. В. Кравченко повторили свої попередні твердження. Додатковими в їхніх словах були вказівки на села Мала Стариця, Сулимівка, Русанів та Бориспіль як на населені пункти, охоплені діяльністю о. Петра²⁴.

Отже, систематизуючи наведені вище твердження «свідків», можемо змалювати таку картину пастирського служіння о. Петра Малимона у 1935–1937 рр. Маючи основним місцем служіння Малу Старицю та проживаючи у ній, він окормляв і навколишні села, зокрема – Велику Старицю, Сулимівку, Лебедин, Русанів та Бориспіль. Очевидно, у зазначені роки сільська влада прагла закрити церкву і перетворити її на зерносховище, але священник чинив цьому опір. За свідченнями дружини, він служив у ній до самого арешту²⁵. Одними з пріоритетних напрямів діяльності о. Петра були просвітницька робота і підтримання релігійності серед дорослих, молоді та дітей, що мали, судячи з усього, помітні успіхи. Окремо привертає увагу релігійність його доньок та готовність відкрито свідчити про свою віру, що вказує на відповідну атмосферу в сім'ї у часи, коли діти відмовлялися від своїх батьків під впливом пропаганди. Священник був також небайдужим до наболілих соціальних питань і прагнув морально підтримати вистражданий народ.

Зрозуміло, що у свідченнях свідків було багато чого викривлено та надумано. Чимало з озвучених звинувачень були стандартними на той час. Навряд чи о. Петро був настільки обізнаний в політиці та особливостях міжнародної обстановки, тому слова про Гітлера та держави Осі очевидно були йому просто приписані. Так само можемо піддати сумніву твердження про підготовку ним перевороту та використання власних дітей для

²³ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 15–15 зв.

²⁴ Там само. Арк. 20–22 зв.

²⁵ Там само. Арк. 34 зв.

антирадянської агітації. Разом з тим, у селі могли бути реальні проблеми з антирелігійною пропагандою, діяльністю колгоспів та провалом підписки на держпозику. Тому при цілому ряді невдач, місцева влада, очевидно, намагалася перекласти відповідальність на священника.

Під час допиту та очних ставок о. Петро не визнавав того, що займався антирадянською діяльністю. Усі відповіді давав чітко і коротко, при цьому не обмовився жодним чином про когось зі своїх співслужителів чи парафіян. За його словами, він виголошував проповіді в церкві лише на релігійну тематику, і то зрідка. По хатах ходив тільки коли його запрошували, а в основному для виконання треб люди самі приходили до нього додому. Бесід антирадянського характеру з цими відвідувачами він не проводив. Це саме стосувалося й «куркулів» з Баришівського та Бориспільського районів: люди приходили виключно з релігійними цілями²⁶.

Не зважаючи на всі заперечення священника, його доля була вирішена. На підставі проведеного «слідства» соціальна небезпечність о. Петра вважалася доведеною. При цьому зазначалося, що речових доказів по кримінальній справі немає. Діяльність священника кваліфікувалася як така, що підпадає під дію ст. 54-10 Кримінального кодексу УРСР. Далі його кримінальна справа передавалася на розгляд трійки. Обвинувальний висновок підписав начальник Баришівського райвідділу НКВС лейтенант міліції Дорошенко²⁷. Швидкість слідства, проведеного всього за один день, забезпечили його співробітники Сац, Димдар та Киренко, які вели допити та очні ставки²⁸.

Того ж дня, 16 жовтня 1937 р. трійка при Київському обласному управлінні НКВС УРСР визнала священника Петра Малимона винним у підривної роботі серед населення проти заходів радянської влади, розповсюдженні провокаційних чуток про війну з Німеччиною та Японією, загибель радянської влади та встановлення фашистського устрою, в агітації проти підписки

²⁶ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 11 зв., 21–22 зв.

²⁷ Там само. Арк. 23–24.

²⁸ Відповідні підписи див.: Там само. Арк. 10, 12, 21 зв., 14, 16, 18, 22 зв.

на держпозику, погрозах комуністам розправою при зміні влади та контрреволюційній роботі з виховання дітей у релігійному дусі. Відповідно до цього була ухвалена постанова: священника – розстріляти, усе його особисте майно – конфіскувати²⁹.

До виконання вироку о. Петро утримувався у Київській в'язниці. Тут він прожив останні два місяці свого життя. Його розстріляли 13 листопада 1937 р. о 24 годині. Витяг з акту про виконання вироку засвідчив комендант НКВС УРСР старший лейтенант держбезпеки Шашков³⁰. Місцем останнього спочинку священника стала ділянка спеціального призначення НКВС у Биківнянському лісі³¹.

Після арешту о. Петра його сім'я опинилася у дуже скрутному становищі. Їх прийняла в своєму будинку одна віруюча літня жінка – Катерина Билда³². Дружина священника Єфросинія Корніївна вступила до колгоспу, де працювала й станом на 1959 р.³³ Старша донька Матрона тільки-но закінчила семилітню школу, і восени 1937 р. вступила до медичного технікуму, але після арешту батька була відрахована. Під час Другої світової війни всі три доньки проживали з матір'ю у Малій Стариці, де працювали на обштинному господарстві. Старша – Матрона – була вже на той час одружена, а її чоловік воював на фронті. Середню – Раїсу – в 1942 р. окупанти вивезли до Німеччини, де вона пробула 3 роки, а молодшій – Антоніні – вдалося десь переховатися і залишитися у селі³⁴.

Після того, як о. Петра забрали співробітники НКВС, родина нічого не знала про його долю. Лише в 1957 р. їм повідомили, що священник нібито помер у вересні 1943 р. Будучи впевненою, що батько ні в чому не винен, старша донька М. П. Ємелья-

²⁹ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 26.

³⁰ Там само. Арк. 27.

³¹ Список репресованих у 1937–1938 роках осіб і похованих у Биківні. URL: <http://dsp.elibukr.org/handle/1984/1571> (дата звернення: 09.09.2021.).
Номер у списку – 5950.

³² ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 41, 43, 48 зв.

³³ Там само. Арк. 34, 39 зв.

³⁴ Там само. Арк. 40–41, 42.

нова 8 липня 1958 р. написала заяву з проханням повідомити про стан його справи до смерті та реабілітувати його³⁵. У відповідь на це прокурор Баришівського району Кривша почав перегляд справи.

Зі свідків обвинувачення на 1958 р. у живих залишився лише колишній сусід колгоспник О. В. Кравченко. Інші свідки – М. І. Юр та А. С. Вільовка – загинули на фронті, а П. С. Гаркуша помер у 1950-х рр.³⁶ На повторному допиті О. В. Кравченко не підтвердив своїх свідчень від 1937 р. Він стверджував, що нічого про антирадянську діяльність о. Петра не знав та антирадянських висловлювань від нього не чув. Протокол допиту був складений слідчим, і відображені у ньому факти не відповідають дійсності. Слідчий Киренко примусив його підписати протоколи допиту та очної ставки³⁷.

Протягом 1958–1959 рр. були допитані додатково 8 осіб. Серед них – дружина священника Є. К. Малимон³⁸ та доньки М. П. Ємельянова³⁹ і Р. П. Пугачова⁴⁰. Нові свідчення про о. Петра дали також уродженці та мешканці Малої Стариці: священник Іван Пантелеймонович Чичкань⁴¹, пенсіонери Григорій Гаврилович Цятковський⁴² та Йосиф Пилипович Кириченко⁴³ (на 1937 р. був паламарем⁴⁴), а також колишні сусідки Христина Леонтіївна Дейко⁴⁵ та Софія Петрівна Корленко (на 1937 р. працювала прибиральницею в школі)⁴⁶. Усі вони одноставно свід-

³⁵ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 32.

³⁶ Там само. Арк. 31 зв.

³⁷ Там само. Арк. 30–31 зв. Протоколи з підписами слідчого див.: Там само. Арк. 14, 22 зв.

³⁸ Там само. Арк. 34–35.

³⁹ Там само. Арк. 40–41.

⁴⁰ Там само. Арк. 42–43.

⁴¹ Там само. Арк. 48–48 зв.

⁴² Там само. Арк. 36–36 зв.

⁴³ Там само. Арк. 37.

⁴⁴ Там само. Арк. 36 зв.

⁴⁵ Там само. Арк. 39–39 зв.

⁴⁶ Там само. Арк. 38–38 зв.

чили, що о. Петро Малимон антирадянською пропагандою та агітацією не займався. Вони самі нічого подібного від нього не чули, і з односельців ніхто про таке їм не говорив. За що священник був арештований у 1937 р., вони не мали й гадки.

Свого батька М. П. Ємельянова та Р. П. Пугачова характеризували як тиху, спокійну і скромну людину. Крім служби в церкві, він нічого не знав. Повернувшись додому, читав свої книги, нікуди не ходив, ні з ким не спілкувався, і до нього ніхто не ходив⁴⁷. У цих словах не важко помітити певне перебільшення і в чомусь навіть протиріччя показанням самого о. Петра. Ясна річ, дочкам хотілося домогтися реабілітації батька і зняти з себе тавро родичів «ворога народу». Попри те і вони вказували, що батько служив у селах Київської області, зокрема Бориспільського і Баришівського районів. Так само, як о. Петро у 1937 р., вони заперечували його антирадянську діяльність.

Про себе М. П. Ємельянова свідчила, що батько не примушував її вірити в Бога і не підштовхував на агітацію середучнів. Вона була достатньо дорослою на той час (мала 16 років) і релігійною була свідомо. Ні вона, ні її сестри жодних бесід з учнями не проводили⁴⁸. Її свідчення підтримала Р. М. Пугачова. Вона стверджувала, що розмов проти радянської влади із старшою сестрою вони не вели, оскільки нічого в цьому не розуміли (на 1937 р. мала 12 років). А молодша сестра, якій тоді було лише 8 років, нічого і не могла говорити⁴⁹.

Колишня сусідка священника Х. Л. Дейко стверджувала, що о. Петро весь час служив у церкві, нічим крім цього не займався і взагалі серед колгоспників не з'являвся⁵⁰. Її слова підтримала С. П. Корленко, додаючи що о. Петро знав тільки одну церкву. Він жив досить осібно і коло його знайомств було достатньо вузьким. Сама вона частенько бувала у нього вдома і ніколи не бачила там зібрань розкуркулених⁵¹.

⁴⁷ ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 40 зв., 42 зв.

⁴⁸ Там само. Арк. 41.

⁴⁹ Там само. Арк. 42 зв.

⁵⁰ Там само. Арк. 39 зв.

⁵¹ Там само. Арк. 38 зв.

Взявши до уваги наведені свідчення, прокурор Київської області старший радник юстиції Г. Малий дійшов до висновку, що о. Петро Малимон був засуджений безпідставно. Керуючись Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 серпня 1955 р., він звернувся до Президії Київського обласного суду з проханням скасувати постанову Трійки та зупинити справу проти священика у зв'язку з недоведеністю звинувачення⁵². Відповідна постанова №104/НС була ухвалена 1 липня 1959 р.⁵³

Підсумовуючи відомості, отримані з матеріалів архівно-кримінальної справи, можемо зробити наступні висновки. За своє недовге життя – 39 років – о. Петро Малимон пройшов тернистий шлях. Він став священником не тоді, коли це здавалося вигідним і престижним, а тоді, коли виникла необхідність ставати на місце тих, хто вже пішов... Він свідомо зробив свій вибір, і в час, коли, напевно, була можливість зберегти себе, обрав вірність пастирському покликанню. Матеріали слідчого та реабілітаційного процесів розкривають перед нами жахливі механізми каральної системи тоталітарного режиму. А поруч з тим, – і глибину особистості о. Петра крізь призму його обвинувачів, членів сім'ї та односельців.

⁵² ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 5012. Арк. 50.

⁵³ Там само. Арк. 51–54.